

FILLÉRTÁR

mindennemű közhasznú ismeretek terjesztésére.

14.]

Kijön minden szombaton.

[Majus' 31-kén, 1834.]

F i u m e.

(St. Veit am Flaume.)

Ezen fővárosa a' magyar 6 1/2 [] mföldnyi tenger melléknél fekszik az ádriai tengernél, hol Fiumera kis folyam a' quarnerói tengeröblébe szakad; Trieszthez valami 20 órányira. Kellemes fekvéssel, 's vidám tekintettel lepi meg a' szép, nyájas és élénk város az utast, midőn a' Louisa uton, tul a' *Porta Hungarica* nevű oszlopon, a' kanyarodásból kiérvén, egyenesen lába alatt pillantja meg, 's messzelátón betekintvén utcáira, különösen a' platán sorokkal beszegett gyönyörű sétátra, melly mellett a' Fiumera oly szeliden 's ékesen folydogál, kövel kirakott medrében, mintha el akarna bujni. A' város felett függ egy sziklabogon a' hajdani Frangepán vár, *Tersat*, még erős és terjedékes romjaiban. Az utcák belől szélesek és egyenesek, a' házak mellett rendes koczka kövek képeznek szép gyalogutat (trottoir.) Több magános és köz épületek, csinosítások a' jóllét nevedezésére mutatnak, mellynek emelkedését gyaníttatják is a' magyar tengerihajózat' élénkebb divatha jövetelével. A' házak 3 — 4 emeletesek; a' tengernél oszlopfolyosókkal állanak mézarszékek, hal- és kenyér-áruló színek. De legnevezetesebb épülete az *Adamich*, egy flumei lelkes hazafi 's munkás polgár által, kinek ezen város végtelen sokat köszön, finomabb izléssel épített casino. Ennek földszinti emeletében van egy igen tágas tánczterem karzattal 's mellékszobákkal; első emeletében egy felséges játszín, igen czélirányosan 's ékesen elrendelve. A' páholyok' közfalai márványból készültek, és szépen kifestvék, mindenikben tükör 's karos gyertyatartók vannak. Maga a' szín tágas, kilátással a' tengerre, szóval egészen olasz izlé-

sű, 's csinoságára nézve egyik sem mérkőzhetik vele Magyarországnban.

Mint valami székesvár emelkedik fel kívül a' városon egy más épület, ugyan ezen alapítottul. Ez hajdan czukor finomító vala, 's kezdetben igen virágozván, négy száz családot munkálóztatott; de fájdalom, mostoha körülmények megcsökkenését okozván, most a' felséges épület használatlanul vesztgel.

Az öböl megettí hegyen tornyozódik fel a' régi vár, 's ezen hegy' meredek, sziklás és görbe hajlatjain fekszik az ó város elszórva, keskeny, görbe 's rosszul kövezett utcáival. Csak Sz. Vitus' temploma jeles épületű, 's épen az kicsinyben, mi Venetziában a' *Maria della Salute*, gömbölyű építmény, kupak fedellel; nyolcz márvány oszlop alatt ugyan annyi fülkével 's hét csinos oltárral.

A' említett sétater' végén egy nyilvános kert van, hasonlóul *Adamich* által telepítve, mellyben igen nevezetes egy babérbokor. Ezen kertnél nyulván fel *Tersat* várral koszoruzottan a' szikla, majd majd leszakadni látszik a' mulatozókra. Ha azon történeti emlékezetek, mellyeket ez ébreszt, egy durvább korhoz tartozván, borzasztóbb neműek is, korunknak egyik hőse azon szép szándekot tevél fel, hogy megbékélteti azzal a' szelidebb emberiséget, uj 's nemes czélra szentelvén. Gróf *Nugent* tábornagyí helyettes, tudnillik, megszerezvén azt, mívészeti kincseinek gyűjteményét, mintegy muzeumban akarja ottan lerakni.

Fiumének számosb kő- 's fa-töltései (moloí) vagnak, de ezen utolsókat is keményen szándékoznak felépíteni. Kereskedési czikkelyei közt, a' termékkel oly gazdag hazában, fájdalom, még eddig csak a' fa legnagyobb kivitelű, a' mellett vászon, rongy, melly a' horváth pórságtól gyűjtetik, 's Angolországba vitetik. Nehány esztendő előtt megpróbálván az angolok a' magya-

kender' jóságát, 's azt találták, hogy még a' rigait is felülmulja; azóta letelepedett egy angol Eszéken, ki nagy mennyiséggel szedi azt össze az országból, 's nyereségre Fiuméba és Trieszthe küldözi. Igen kívánatos volna, hogy ezen könnyű természetűre nagyobb gond fordítottának, 's rakhelyei állíttatnának a' tengermelléken, hogy így földművelésünknek újabb forrása fakadna, melyre oly nagy szükségünk van. Nehány évvel az előtt fájdalmas érzést gerjeszte minden hazafi kebelben, hogy a' károlyvári ut 2,110,194 pengő forintba kerülván a' csináltató társaságnak, mely summának majd fele kamatra vétetett volt fel, vámját nagyon fel kellett emelni, e' miatt pedig a' kereskedők a' házára nézve azon kártékony gondolatra jöttek, hogy Odessából hordják a' gabonát, Amerikából a' dohányt 's egyebet, mind ezekkel oly gazdag bazánkba, 's egyetlen tengeri révünk idegen termékkel borítottat el. Vigasztalásunkra megváltozott ez az újabb időben, most már Károlyvártól Fiumeig, Portó-réig és Bukkariig magyar-gabonával terhelt szekerek fedik a' Louisa utat; mely helyekről Olaszországba, különösen Anconába vitetik gabonánk.

A' tengerről tekintve minél távolabb megy az ember, annál gyönyörűbb szemlélete a' nyújas városnak; az angolok *Vervey*-hez hasonlónak mondják. Balra tőle fekszik a' *Martinsiczai* öböl, hová a' flumei hajók futnak zivatarok. A' kormány itten egy vesztegletű kórházat épített, az egyetlen egyet, mely *Porto* révben volt, kipótolandót, minthogy a' hajóknak igen alkalmatlan vala előbb oda evezniök. A' kereskedelemre és hajózatra nézve e' nagy hasznu vállalat a' mostani kormányzó *Ürményi Ó Excellentiája* munkája, kinek ezen 's a' nevé-ről neveztetett piacon kívül, oly sok javítást és esinosítást köszönhet a' város.

Vaa Fiumének 840 háza, 9—10,000 lakosa; váltó törvényszéke; egészségre ügyelő hivatala, gymnasiuma. Gyárjai, kivált a' rosolist, burnótot, posztót, cukrot, hamuzsirt, 's papirost készítőik 's viaszok fejeitői elég jó karban vagynak; küldöz a' birodalomba sót, fűszert, rizst és egyéb szabad behozatalú tárgyakat.

Kikötőjébe, mely képünkön látszik, évenként megérkező hajók' számáról, a' kereskedés-

nek és gyároknak mibenlétéről, leginkább a' most már virágzásban álló kenderkereskedésről, a' *Ludovica* utról 's a' t. e' folyóiratunk több rendű értekezéseket foglaland még ezen évszak' folytában.

H a j ó.

Hogy itt a' flumei kikötőben lerajzolt úszó építmény' nagyságáról helyes képzeletet szerezhessen az olvasó, gondolja magát a' valakivel éppen megérkező ladikba, 's tekintsen fel a' négy fedelezetre, melyek a' vízből eléggé kiérő hajó' fenéken tornyozódnak fel. Ez 64 láb magas, 205 láb hosszú és 54 láb széles. Az első nagyságu liniahajókon, mint az itt leképezett, négy fedelezet van, melyek a' hajó' hátuljától elejéig érnek, ezeket már 7-dik számú leve-lünkben leirtuk.

Azon magassas szabad tér, mely a' hajó' hátulsó részétől, hol a' zászló lobog, a' harmadik árboczig ér, diszpiacza a' hajónak, sőt még több, mintegy felszentelt hely, hol a' láthatatlan felsőbség lakozik. Ki ezen híres *quarterdeck*-en megjelen, ugyan olyan ékességbe kell öltöz-ködve lennie, milyennel az ember tisztelke-désre megy, idő és személy semmi különbséget nem tesz. Ez a' rendszabály csakugy illeti a' kapitányt, mint akármelylek legalsóbb tisztet. Minden tisztt, még a' kapitány is (mátróznak és katonának nem is szabad ide jönni) kalapjához kap, mihelyt a' quarterdeckre lép, még akkor is, ha senki nincsen ott; de ha már valami tiszt van ott, az is kalapjához kap. Ezen rendszabályhoz még követek és küldöttek is kötelesek magokat alkalmazni, ha hadi hajón mennek idegen országba, 's voltak esetek, hogy ezen nagy rangu személyeket szobáikba utasítá a' kapitány, mivel vagy kalapjokat le nem vették, vagy pongyolán öltözve akartak ott fris levegőt szívní. Minden mátróz vagy katona, ki az alsóbb fedelezeten jár alá 's fel, mindannyiszor tisztelkedik a' quarterdecknek, valahányszor ahoz közeledik; kik azt elmulasztják, az ugynevezett „*cat of nine tails*“ vagy, a' kilenez farku macskával intetnek tiszteletre. Ez a' mátró-

rózok közt igen hires eszköz, és dolgot kimélő műszer, kilencz erős bőrből álló 's rövid nyelre alkalmazott szij, mely a' málózók' hátára vagy ülő organumára méregettetvén, minden vonással ugyan azon munkálattal van, mintha az említett individuumot egyes szijjal kilencz-szer húzogatnák meg. Ezt a' műszert mind az angol mind az amerikai hajózatba bevették, 's mondják, igen előmozdítja a' szolgálatot, mellynek minden bizonytal sokkal szigorubbna kell lennie a' hajón, mint mindenütt másutt. A' tisztek közt is nagy udvariság uralkodik mind egymás közötti, mind a' kapitánnyal társalkodásukban. Ennek külön konyhája, eselésége 's asztala van, mellynél csak akkor jelennek meg a' tisztek, ha hivatalosok. Megváratik, hogy itt a' legékesebben öltözve jelenjenek meg, különben leshetik, míg ismét meghivatnak.

Éjszakamerika elébe akar most az angolnak vágni hajóépítésben. Az angol tengeri hadnagy *de Roose* nem győzött eléggé csudákozni a' témérdek ujitáson, mellyet az amerikaiak hajóikon tettek. A' helyett tudnillik, hogy azokat a' vizen hagynák rohadni, csak befalaztatnak, és színek alatt tartatnak, úgy hogy tengeri háboru' esetében kevés hetek alatt hatalmas flottát láthatni a' tengeren, mellynek azelőtt semmi nyoma nem volt. De Philadelphian még inkább elbámult, mert ott a' hajóépítő révben egy már csaknem elvégzett liniahajót látott fedel alatt, *Pensylvániát*, melly 190 álgut és 2000 embert vesz fel, 's így még egyszer oly nagy, mint az angol első nagyságu linia hajó. Gőzvédelmező eszközökről beszélgetnek ott, mellyek arra fognának alkalmaztatni, és egy nagy óriási flottáról, mellyhez már készen voltak a' szerek. Az amerikai szállító hajók ugyan azon idő alatt háromszor négyszer annyit végeznek, mint a' földközi tenger partjainál járók, még egyszer annyit mint a' hollandok és németek, 's jóval többet, mint az angolok és francziák. Igen jól fizetik és tartják málózaikat, de rendkívül sokat is kívánnak tőlök, 's minthogy azok gyermekségüktől fogva ily erős szolgálathoz szoknak, úgy természetölké válik az, mint a' töröknek a' restség. Azután sokkal gyorsabban is eveznek hajóik másokéinál, minthogy jobban épültek. Ki valami tengeri kikötőbe megy, csak vigyázzon,

mily rendel és gyorsasággal futnak be 's ki az amerikai hajók, mily tisztasággal és csinosságal tartatnak azok, 's hasonlítsa össze ezt más hajókéival, látni fogja, mennyire egészen más szellem uralkodik amazokon.

Vakmerőbbek a' tengeren, mint az újangolországi hajósok, nincsenek, de nem is voltak soha a' világon. Ezt mutatja már a' czethal-és tengeri kutyafogásban bámulatatos ügyességök is. Az egyesek számtalan merészségeiből csak egy példát hozunk itt fel. Egy bostoni málóz, elhatározván magát, hogy bár akármibe kerüljön is, tulajdonos kapitányává leend egy hajónak, 's így gazdag emberré, mind addig iparkodik és gyűjtöget, míg 20 tonnás nászadot vehet. Ekkor egy bajtárs málózot hív meg, hogy álljon társaságba vele, oda igérvén a' nyereség' harmadát. Ezen nyomoru lélekvesztővel elindulnak Bostonból az éjszaki gönczöl felé, a' *horn*-i fokon körül a' csendes tengeri szigetekbe; ott egy rakás tengeri kutyát agyonvernek, és csak a' bőrt hozván el, kap-Horn felé vissza térnek Londonba, hol ezen czikkelynek legjobb vására szokott lenni; nevezetes pénz mennyiséget vesznek be, 's megterhelvén hajócskájukat kézművekkel, mellyeket utközben *Valparaiso*-ban eladnak, újolag a' tengeri kutyá' honjába mennek; ismételve ezen utazást, néhány esztendő' elfolyása után egy nagy hajó 's kereskedés' birtokában lelik magokat.

G ö z l a d i k.

Már csak azon szempontból is, hogy a' gőzhajózás' kitalálása által kevesebb költséggel utazhatni a' folyókon 's tengeren, megérdemli az az olvasó figyelmét.

A' gőznek műszerek' mozgatására fordítatása a' 18-dik század' elején szerencsésen megvalósított. A' gőzhasználata azon gondolatot ébreszté, hogy ereje a' hajóknál is próbáltassék. *Bernulli* volt az első, ki ezen gondolatra jött; de elgondolván a' vállalatának ellene szegülő sokféle nehézségeket és akadályokat, 's győzhetetleneknek látván azokat, felhagyott gondolatjával.

A' vizgöznek műszereknél hajtóerőül használása még ismeretlen vala Európa' legnagyobb részében, midőn már magyar hazánkban nem csak tudva volt, hanem 80 esztendővel ez előtt a' legelső óriási műszer, mélységekbeli vizek' kiemelésére a' bányákban, *Hell János* által Selmeczen próbáltatott is, még pedig oly szerencsés sikerrel, hogy tudós utasok' vizsgálatának tárgyává lett; miről nem sokára bővebben értekezendünk.

Egy angol, név szerint *Hull Jonathán*, ki talán nem volt oly tudós mint *Bernulli*, de vállalkozóbb lélekkel bírt, 1736 egy ladik' találmányára, melly gőzerővel mozgattatnék, kiváltságot nyert. Magának vagyona nem lévén, mások' gyámolítására és segedelmére számolt; de reményében megcsalatozván, kénytelennek látta magát felhagyni kiváltságával. Ezentúl darab ideig úgy látszott, mintha lehetetlenségnek tartatnék a' gőznek hajózásra használata; mert ha foglalatostokdakt is némelyek vele, csak észleg történt az, a' nélkül, hogy valaki próbálta volna az ideát valósítani.

Hatvanöt esztendő folyt le azon idő óta hogy *Hull* kiváltságát nyerte vala, midőn *Symington* 1802 egy gőzladikot csináltatott, melyet Skóciában a' *Clyde* csatornán hajózásra szánt. Az azzal tett próbák meglegedést nyertek. De mivel a' ladik' kerekei erős lökéseket és heves mozgásokat okoztak a' vizen, attól féltek, hogy a' csatorna' partjain gyakran meg fog sértetni, 's a' vállalkozók nem akarák megengedni, hogy ezen ladik használassék.

Ez idő tájban, hogy *Symington* próbáival foglalatostokdott a' *Clydén*, *Fulton Róbert* Neu-Yorkból beutazta Európát. Itt látta ő ezen ladikot, megvizsgálta műalkatját, melly azt mozgásba hozta, 's megalapítá, mint az angolok mondják, tervét, mellyet később ki is vive. Mások ellenben, kik szellemi tehetségeit jobban ismerik, azt bizonyítják, hogy ő már mielőtt *Glasgowba* utazott volna, táplálta ezen tervet, és *Symington*' gőzladikjának látása csak megerősíté szándékában. Akármint legyen, kétségkívül ötlet illeti a' gőzhajózás' mind észlegi mind gyakorlati tekintetben legnagyobb tökélyre vitelének dicsősége.

1807 évi octoberben ereszté ki *Fulton Róbert* az első Amerikában készített gőzladikot

Neu-Yorkban, nem sokára rendszeren láttatott járnai Neu-York és *Albany* között, mintegy 33 mföldnyi uton, 's e' szerencsés próba köz részvevést gerjeszte. Minden utána következetteknek hasonló sikere lön. Rövid idő után partjaik' 's tengereik' védelmezésére használák az amerikaiak ezen találmányt. Legelsőben a' „*Fulton*“ fregátot készíték, melly 32 tizen-nyolcz fontos álgjut hordozza; ennek fedelezete 's a' kerekeket fedő része gölyóhathatatlan volt. 1815 egy másik, még sokkal nevezeteseb került fel. Ennek ugyan is 300 angol láb volt hosszúsága, 200 szélessége a' közepén, végén pedig csak 13 láb, és 44 álgjut hordott. Azon esetre, ha a' ladik berántatnék, intézet vala, hogy az ellenséges hajó' álgjúlyukaira egy percz alatt 400 fazék forró viz öntetett ki, 's ugyan azon alkattyu 5—600 nyársat, vagy kardvasat ugratott ki a' fregáta' hátulsó lyukain. Ha az ilyenmü hadihajók divatba jönnének, a' mostani hajókra fordított pénz és idő csak sárba vágótnak tekintethetnék.

Amerikának minden kikötői, folyói és tengerei nem sokára csupa gőzhajókkal lettek most már elborítvák, mellyeknek száma töbre ment 1500-nál. A' *Mississippi* 's *Ohio* vizén csak magán 3—400 vagyon a' portékák' és utazók' ide 's tova hordására. Az *Éjszakamerika*, ugyanazon gőzladik, melly legjobbnak tartatott mindazok közt, mellyek hajdan az egyesült szabad státusokban csináltattak, 162 láb hosszú, 51 l. széles, és 3 láb vízmélységű, a' kerekeknek 18 l. átmérőjük és 12 l. szélességük van. Két gőzműalkattal van ellátva, 's két hengerrel, melly 3 l. átmerőjü. A' két üst a' kerekek' élébe van csinálva, 's az erőmü többi része ezeknek háta megé. Az üst alatt fa égettetik, 's óránként több elhasználtatik két ölnél; így 25 öl kell a' Neu-Yorktól *Albanyig* utazásra, mellyet ezen ladik 12 óra alatt szokott végezni.

A' gőzhajózás sokkal előbb divatozott az egyesült státusokban, mintsem Európában gondolkoztak volna a' *Fulton*' példájának követéséről. 1811. esztendőben hozzá fogott *Beel* nevű ács egy gőzladik' állításához *Glasgow* és *Grenvek* közt a' *Clydén*, melly vállalat szerencsésen sikerült is neki. Ekkor közönségesen kezdettek utána igyekezni, ugy hogy most a' gőzladikok' száma töbre megy 300-nál Angolor-

szágban. A' királyi tengerhajózáshoz tartozók nagyobbak és 160 tonnát hordanak, holott a' többiek rendszeren csak 120—130 tonnások.

Franciaországban csak Napoleon' uralkodásának vége felé építettett néhány gőzladik, 's minthogy ezen hajószerek' legfőbb baja az üstek' igen gyakori és veszedelmes elpattanásában állott, a' gőzerőmivek' használata, mint az egyesült statusokban szokás, csak akkor engedtetett meg, miután az üstek bizonyos és lelkiismeretes próbáknak alája vettek. Ezen üsteknek nem szabad öntött, hanem kovácsolt vasból készítettetniök, ebbe pedig érczlapokat kell beereszteni, mellyek a' melegség' bizonyos mértékleténél elolvadván, a' gőz' kimenetelének veszély nélkül utat engednek. Franciaországnak már több van 100 gőzladikjánál magános emberek számára, 's a' kormányának, tengeri hajózatjához, épen annyi számuk ladikjai, mint Angolországnak. De ezek többnyire gyengébbek mint az angolok, 's Franciaországnak csak egyetlen egy királyi gőzladikja van, melly 160 lóerővel bír.

Hihetetlen gyorsasággal terjedt el a' gőzhajózás az egész polgárisodott világban. Van már gőzhajó Konstantinápolyban, Alexandriában, Indiában, Muszka-, Német- és Magyarországnak 's egyebütt. Nálunk már ötödik esztendeje, hogy az első gőzladik, I. *Ferencz*, minden akadályok' ellenére több próbák után megindult a' Dunán, és azóta nagy haszonnal folytatja pályáját, utána kettő indult el, 's most újra három készítettik. Vajha a' Tizsamellékiek is minél előbb birhatnának e' felséges találmánnyal!

A' gőzladik teknőjének' alkatja, mint képzőművészen látszik, nagyon hasonlít a' közönséges hajóhoz, de belső elrendelése igen különbözik amazétól. Legjelesebb különbséget az árboczfákat pótló erőmivek tesznek. Az erőmű felett alkalmazott kéménynek lehetőleg alacsonynak kell lennie; mert az általa szünetlenül kiállandó lóbázás, sokat tesz a' ladik' ingatására. A' ladikon kívüli tengelyek' végén lévő kerekek lapáttal ellátvák, mellyek az evezőket pótolják ki, hogy a' hajót mozgásba hozzák, 's rendszeren 3—10 alkalmaztatik minden kerekre. A' gőzladik' kormányának szélesebbnek kell egy kissé lennie, mint a' közönséges hajókon, hogy mozgásával annál jobban lehessen parancsolni.

A' gőzladik' gyorsasága a' rugalom' erejétől függ, melly a' kerekkel a' szivattyurud által közöltetik. Ez a' rugalom annál erősebb, minél több gőz nyomul a' hengerbe, mellyben a' szivattyurud mozog, 's minél több az égőszer és gőz, annál nagyobb a' rugalom' ereje. De mind a' gőzladik' biztossága, mind az égőszer' kimélése' tekintetéből tanácsos, hogy a' ladik soha se hajtassék a' leglehetőbb gyorsasággal, hanem meg kell elégedni, ha csendes vizen 5 — 6 órányi utat tesz egy óra alatt.

M e s é s á l l a t o k.

1) A' Fénix, kétségkívül legpompásabb állat mind azok közt, mellyekről a' mese emlékezik. Nagyságára nézve a' sashoz hasonlónak mondatott. Feje pávafő, szentség fénnel körülölvözve. Nyakának, egészen begyéig, bársonysárga színe volt. Szárnyai tündöklő bársonypirosak, orra, lábai 's farka égszínűk.

De a' régiek nem mindig festik egyenlően ezen pompás mesés madarat, mit ugyan nem is lehet csudálni ily képzelet' teremtményénél. Némellyek tűzszínű koronát adnak fejére; Plinius szerint hóbitája van a' helyett, torkán pedig lebernyege. — Hazájaul Arábia mondatott. Eredetének módja derekasan csudálatos. A' világon örökké csak egy fénix volt, melly öt hat századig, sőt némellyek szerint ezredig is élt. Ha utoljára csakugyan elközelt vége, fészket rakott fahéjból és drágalátos fűszerből valami fán egy patak felett, 's oly gyorsan lebegtette szárnyát a' napfényen, hogy a' fészket meggyújtotta, 's magával együtt elégette. Keleten azt hitték, a' fénixnek ötven nyílása van orrában, mellyek össze köttetésben állnak farkával, 's mikor ezer esztendő't élt, máglyát rak magának, 's különböző őszhangzattal kezd egy zenés dalt, mind az ötven orgonasípjából, 's oly gyorsan verdegél szárnyával, hogy a' fa meggyuladván ötöt elégeti. Másnap egy féreg támadt a' hamuból, melly hamar szárnyat kapott és fénixé lön. Ezért használtatik a' romolhatatlanság' és ritkaság' jelképeül is. Az ujonnan született fénix Egíptomba repült a' mese szerint, hogy Helio-polisban elődjének hamvát oltárra tegye.

Már hajdan is sokan voltak, kik a' fénix mondáját nem valóságos igaznak, hanem csak jelképi költeménynek tarták. Jelentése sokféle. Plinius azt hiszi, azon nagy csillagászati esztendőt képezi, mellynek elfolyása után minden égi test ismét előbbeni állásába lép vissza.

2. A' Griff-nek teste, lába, körme oroszláni, feje 's szárnya sasi, füle lói volt, de serény helyett haluszáng fésüvel bírt; hátát tollak lepték. *Aelianus* hátát fekete, begyét veres, szárnyait feje tollal rakja meg. *Etesias* tündöklő kék tollat ad nyakszirtjára, sasorrat és tűszemeket tulajdonítván neki hozzá. Későbbi írók adogatnak még hozzá holmit. Oly erős, azt mondja *Etesias*, hogy minden állatot meggyőz, az elefántot és oroszlánt kivéve. Honjának India mondatott, 's azt hitték róla, hogy magas hegyeken fészkel; fiatal korában megfogatván szeliddé tétethetik, de vén korában soha sem; a' hegyekben lévő aranyat őrzi, fészket abból rakja; vagy más tudósítások szerint, fél azoktól, kik aranyat keresnek, 's védelmezi tőlök fiataljit. *Titurell* azt mondja: Asiában magas hegyeken laknak a' griffek, mellyektől senki meg nem menekedhetik. Ha négy ló összeköttenék, egy griff el bírná ragadni. Azon tartományok lakatlanok, mert a' griffek miatt senki sem merészel ott lakni. Aranyat és drága köveket egész halommal ásnak és kaparnak ki a' hegyekből, 's keresztül viszik a' Kaukazonon. Mikor ott lerakják az arany rudakat, marha adatik nekik kielégítésül, mellyet ők aztán magas fészkeikbe hurezolnak. — A' görög tragikusok az istenek' szekerei elébe fogták a' griffet. A' tudós *Böttiger* azt mondja, ez, és hasonló szörnyek csak az indiai szőnyegszövés' szüleményei, mert az indusok legrégebb időtől fogva igen gyönyörködtek szent állatjaik' legcsudálatosabb összerakásán. A' görögök, kik a' persiai király' udvarában ilyen szőnyegeket láttak, az azokon leképezett állatokat a' csudákkal teljes India' valóságos teremtményeinek tartották, 's elhíresztelék azokat. Ily módon támadtak az arabeskek (nem természetes, hanem csak a' festő' ötlete szerint készített czifrázatok) *grotteskek* (csudálatos, ábrándozati alakok, czifrázattal) és egyebek is. —

Téli fagy' befolyása a' növényekre.

Minél nyirkosabb a' föld, annál inkább hat reá a' hidegség; a' szél' útjában fekvő táj is erősebb fagynak van kiteve, mint széltől 's rossz időtül védett. Széltől ment helyen álló viz lassabban fagy meg a' szélre kitettnél, 's az álló viz egy kis mozgatás által, például pálczával, megfagyaszthatatik, a' nélkül, hogy a' hideg nevekednék. A' viznek csak megmozgatása kívántatott még, hogy a' benne lévő melegségi anyag egészen szabadon eresztessék.

A' hidegség' munkálatja a' földre azáltal is előmozdittatik, ha a' föld nincs hóval borítva, mivel a' hóboríték visszatartja a' földben lévő melegségi anyagot, melly, ha a' föld nincs befedve, a' hidegebb levegőn elvész. *Van Scieten* azt vevé észre az 1776. évi kemény hidegnél, hogy oly helyeken, hol a' hó szüntelen elsepertetett, 21 hüvelyknyire hatott a' földbe a' hidegség, de 12 lábbal odább, hol a' föld 9 hüvelyknyire borítottatott hóval, alig találta azt fagyva. *Dr. Wolf* is hasonló tapasztalásokat tett.

Az örökélő növényeket mintegy álomba meríti a' beálló őszi hideg, 's míg a' föld megfagyva, abból semmi táplálatot nem szívnak. Megérdemlené a' természetbuvárok' vizsgálatát, ha valyon folytatják-e téli álmuk alatt a' levegővel szokott kölcsönösségüket a' növények, és miképen? A' növények különböző alkattalok szerint különbözőleg állják ki a' hideget is. A' földmivelő szereti, ha szárazon megfagy a' gabonaföld, mert különben, ha a' fagy sok hó után jön, megfagyás veszélyében forog a' vetés; de némely kerti növényeknél épen az ellenkező történik.

Gadd professor *Abo*-ban Finnországban több növényt megvizsgálta ezen tekintetben, 's azt tapasztalá, hogy fiatal rozsvetést soha sem sérte meg a' száraz fagy; az őszi búza néha szenvedett a' széllal lassan beállott hidegségtől. Ha az őszi fagy, mielőtt hó esett volna, meg nem történik, a' tapasztalt földmivelő a' hóban is barázdákat húz, hogy a' földet megnyissa a' fagynak. Új és silány faoskolának árt a' havatlan fagy, mint szilvának, feje epernek, püszpangfának, kökénynek, jerikói rózsának. A' kár ezekben azáltal kerültk el, ha a'

beállott hideg után eserjés mohhal betakartatnak. Alma- körtvély- és cseresznyefák, tengeriszőlő, biszkebokrok 's a közönséges rózsák hó nélkül is kiállják a' fagyot, de tavaszi tözike, kettős rózsza és bodza sokkal többet szenvednek a' fagytól, ha hóval nincsenek elborítva. Amerikai dió- 's gesztenyefa eltűrik a' fagyot, de ha már levelhajtás után éri ezeket a' tavaszi fagy, sok kárt tesz bennök. Mindenféle gyümölcsfa későn hoz gyümölcsöt, ha a' fagy mélyen hatott a' földre.

Ha a' fa sokáig megtartja ősszel leveleit, csaknem mindig megárt annak a' fagy; a' fában visszamaradt nedv tudnillik szétrepeszti, ha megfagy, a' nedvesatornákat. Azért szalmával tekeretnek körül a' faderekak, vagy mivel ez néha előcsalja az egereket, a' feljebb említett eserjés mohhal.

A' konyhabeteményeket gyakran megrontja a' fagy, kivált a' spárgát, ha ágya a' földön felül csináltatott; ősszel tehát negyedrészyire be kell fedni lóganajjal. Petrezselyemgyökér, articsóka, mogyoró hagyma, cékla, gyakran megsértetnek, ha fedetlenül maradnak. Siberiai phlomis (phlomis sibirica) és közönséges benge (enicus oleraceus) a' legmélyebb fagyot kiállják.

Tavaszi töziken, rukerezen (colchicum) tüzes liliomon, császnán (fritillaria) kívül csaknem minden fagyra kitett virágtövek elromlanak, kivált ha a' fagy előtt kevéssel ültetettek. Akármely évszaki későn csirázó magok eltűrik a' fagyot, ha ősszel, kevéssel a' téli hideg előtt, csak meleg ágyba vettetnek, begereblyéltettek vagy földdel behányattak.

Gazdaggálétel' módja.

Egy gazdag 's egyszersmind erényes kereskedő, ki nem öröklötte gazdagságát, hanem kereste, megkérdezte egy tudni vágyó ifjútól, mint volt neki lehetséges, közönségesen tudva lévő becsületessége mellett, annyira meggazdagodnia? „Okos és Istentől megáldott munkásság által,“ felelé az. „Én tudnillik soha sem bíztam másra, mit magam véghezvihettem, 's

ez által mindenhez jobban és kevesebb költséggel jutottam. Mit mindjárt megtehettem, soha sem halasztottam másnapra, következőleg más dolgokra maradt a' következő nap. Végre az eladónak és dolgosoknak mindig többet ígértem mint más, 's a' fizetésben legnagyobb pontosságot tartottam, eladásnál pedig mindig olcsóbb árt szabtam ki, mint más. Ezen elv után, melyet drágán vevésnek 's olcsón eladásnak szoktam nevezni, idő veszteség nélkül mindig a' legjobb portékát 's a' legszorgalmasabb dolgozókat kaptam, 's a' különben is jobb portékából kevés hónap alatt annyit eladtam, mennyit mások egész esztendő alatt is nehezen adhattak el, kik nem gondolkoztak arról, hogy nagyobb keletnél végtelenül sokkal többet nyerhetni, mint az ugynevezett procentek' felemelésével.

Mészárszékre való borjuk' hizlalása.

Angolországban, hol nagy gond van a' jó 's izletes húsrá, a' borjukat csak keveset hagyják szopni kielletetésük' első napjaiban, mivel a' sok tejtől csak rosszul emésztene, gyakran megbetegesznek, 's azután általában igen nehezen hiznak. De utóbb oly bőven hagyatnak szopni, hogy gyakran több tehenet is kifogyasztanak egyszerre. Idő közben mindazáltal külön ólba záratnak, és kis jászolba apró kréta darabok hányatnak elejökbe naponként 20 — 24 latnyi. Ez a' táplálát annyiban látszik használni, hogy a' szerfelett sok tejből származott savanyt ártalmatlanná teszi. A' London vidékbeli gazdák azt állítják, hogy az ily módon nevelt borjuk hamarabb megkövérednek, és sokkal szebb, sokkal jobb húсок van, mint más borjuknak.

Életbölcesség.

Vajmi nehez dolog a' bünt ábrázattal el nem árulni.

A' sokaság maga magának terhére van.

Az időn kívül semmi független tulajdonunk nincs.

Nem híredből, hanem belső valóságodból mérd erkölcsi termetedet.

Minden emberben van egy uralkodó indulat.

Árt a' jóknak, ki a' gonoszoknak megenged.

Az ifjak rosszra hajlandó indulattal birnak.

A' jó barátok magokhoz hasonlókat vagy találnak vagy csinálnak.

Gyakran nagy előmenetelű lett, a' mi kezdetben csekély volt.

A' könyveknek szorgalmatos olvasása táplálja az elmét.

A' szerelmesek' haragja megújítása a' szeretetnek.

Minden nagyság megkincsinyedik végtére.

Nincs szerencse szerencsétlenség nélkül.

A' sok, és elegybelegy eledel az elmét tompítja.

A' valóságos öröm önmagadban helyhezödik.

Az emberi szívnek soha sincs nyugta.

Bölcsesség az élet' szeme, mert a' nélkül életünk merő éjszaka.

Az embert a' barmoktól csak az okosság különbözteti meg.

N a p l ó.

Május' 31-kén 1793. Párisban kiüt a' revolutio.

A' hegyi párt győzedelmeskedik a' Gironde párton, 's egész országban diadalmaskodik a' jakobinismus. Robespierre' véres kormánya kezdődik. A' jakobinusok *lázadás-biztosság'* (revolutio-comité) és *lázadási hadsereg'* felállítását rendelik.

Junius' 1-jén 1823. Meghal Davoust az ekmühli 's auerstaedti herczeg, ki a' tárt Pósony városnak minden hadi törvény elleni kegyetlen összelövése 's felgyuj-

tása által borzasztó emlékezetet hagyta történeteinkben. 1814. óta, 's így kilencz esztendő alatt, ez vala kilenczedik tábornoka Napoleonnak, kik egymás után elhaltak; előtte halának meg Massena, Serrurier, Kellermann, Angerau, Berthier, Murat (a' nápolyi király) Ney és Rapp.

Junius' 2-kán 1038. IV. Henrik császár meghoránással elfoglalja Rómát, 's VII. Gergely pápát az angyalvárban ostromolja. — 1484. dicső Mátyás királyunk elfoglalja Bécset.

— 3-kán 1794. Charleroi melletti csata, melyben Ferencz császár, dicső Uralkodónk Jourdan-nal megütközvén, a' francziákat visszanyomja, 's kényszeríti Charleroi' ostromával felhagyni. — 1799. Károly főherczeg Massena tábornokkal megütközik Zürich-nél; két napi véres csata után a' francia hadvezér elhagyja erős táborát, és Zürich-ből visszavonul.

— 4-kén 1629. Richelieu cardinal [leteszi] alapját a' világszerte ismeretes óriási Palais-royal épületnek. — 1568. Egmont és Horn lefejeztetnek.

— 5-kén 1806. Calabriában dühös lázadás üt ki Fra Diavolo' vezérlete alatt. — 1723. születik Smith Ádám halhatatlan hirű statusgazda 's a' nemzeti gazdagságról irt remek munkának szerzője.

— 6-kán 354. K. e. Diána' temploma Ephesusban felgyujtatik Herostratus által, egyedül azon gaz célból, hogy ez által történetes nevet szerezzen magának. — 1808. Napoleon József (nápolyi király) Spanyolország' 's két India, királyának neveztetik. — 1533. meghal Ariosto, híres olasz költő.

P O Z S O N Y B A N,

ifj. Schmid Antal' betűjével és költéségén.